

ARCHIWUM BBIDZ KROSNO
NR 1902

11

OGRODY ZABYTEKOWE WOJEWÓDZTWA RZESZOWSKIEGO

Miejscowość ..... Nozdrzec woj. krośnieński

Powiat ..... brzozowski gm. Nozdrzec

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK W PRZEMYSŁU

Sekcja Przyrodnicza

Opracował ..... Dr Jerzy Piórecki

Dokumentacja fotograficzna ..... Z. Mikołajczyk

Rok wykonania dokumentacji 1973

Miejsce przechowywania dokumentacji .....

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemysłu Urząd Wojewódzki
w Rzeszowie — Biuro Dokumentacji Zabytków Ministerstwo Kul-
tury i Sztuki w Warszawie — Zarząd Ochrony Zabytków

SIP Przem 2747-75 1000 Fp 46-214

7590

ARCHIWUM
OŚRODEK OCHRONY
ZABYTKOWEGO KRAJOBRAZU
ul. Szwoleżerów 9 tel. 621 62 41 w. 244

NW 3111. 7590

METRYCZKA PARKU – OGRODU

1	Adres	miejscowość (dzielnica, ulica nr posesji) Nogdrzec	Urząd gminy Nogdrzec	powiat Brzozów	województwo krosnieńskie turbzowskie
2	Nazwa parku	aktualna Park przy pałacu dawna Park pałacowy, podworski			
3	Rodzaj parku i stan jego zachowania	Park pałacowy z resztkami dawniejszego układu barokowego i neoklasycznego. Park zdewastowany całkowicie zwłaszcza drzewostan			
4	Czas powstania	Ogrody rozbudowane w obrębie zamkniętego pierścienia obronnego pochodzą z przełomu wieku XVII i XVIII, przebudowany w I poł. XIX w. oraz na przełomie XIX i XX w.			
5	Położenie parku	Na skarpie wysokiego lewego brzegu Sanu oraz na wierzchołku w centrum wsi			
6	Powierzchnia parku	ogółem ha 5 w tym wód w ha 0,40 czy są na niej budynki i jakie Pałac z piwnicami z XVIII w. Oficyny dwie z I poł. XIX w., Kaplica z 1889. Mury obronne.			
7	Użytkownik parku	Gminna Spółdzielnia "Samopomoc Chłopska", skarb państwa- pałac i właściciel część parku, szkoła podstawowa			
8	Czy jest w rejestrze	data i nr rejestru			
9	Istniejące dokumentacje (data i autor)	pomiar sytuacyjno-wysokościowy inwentaryzacja zieleni studium historyczne założenia techniczno-ekonomiczne techniczne, branżowe dokumentacje i ekspertyzy			
10	Przeprowadzone dotychczas remonty				

ARCHIWUM
OŚRODEK OCHRONY
ZABYTKOWEGO KRAJOBRAZU
 ul. Szwoleżerów 9 tel. 621 62 41 w. 244

Archiwum państwa
 w Krosnie
 1902
 I DOKUMENTACJI ZABYTKÓW

Gminną Spółdzielnię Samopomoc Chłopską posiadają odrębny plan zagospodarowania /stanu istniejącego/, budynki i sieć drogowa. Obszar ten podporządkowany został przede wszystkim funkcji gospodarczej /wycięcie drzew, niwelacja terenu, zasypianie fos obronnych, uszkodzenie skarp, budowa nowej sieci dróg dojazdowych/.

I. Analiza historyczna.

1. Ewolucja układu przestrzennego.

Najbardziej zmiennym elementem w układzie przestrzennym był układ kompozycji roślinnych. Ostatnie bardzo liczne nasadzenia zwłaszcza gatunków obcych pochodzą z II połowy XIX wieku i z początku XX w. Rosły do niedawna jedne z najokazalszych^w Polesie południowo-wschodniej miżorzęby /o obw. 380 cm/ oraz platany. Stałym elementem parku był teren obejmujący wewnętrzny pierścień obronny /typu paszjonowego bastionowego /ryc.3/. Na jego obszarze spotyka się najchętniej nawarstwienie stylowych, obejmujących zagospodarowanie terenu, natomiast w kompozycjach roślinnych następowały ciągłe zmiany, świadczy o tym występowanie w obrębie wysuniętych bastionów oraz skarp drzew pomnikowych liczących przynajmniej 3 stulecia./lipe, dąb/.

Przebudowa pałacu w połowie XIX wieku oraz zniknięcie ośrodka gospodarczego, nadto powstanie nowego układu urbanistycznego częściowo w obrębie założeń obronnych w poważny sposób zniekształciło ogólny układ przestrzenny o znaczeniu historycznym.

2. Stare plany /ryc.1/

Przerys planu katastralnego z połowy XIX wieku. Zawiera^o znaczenie pałacu, ośrodka gospodarczego i ogólnego układu przestrzennego.

/Archiwum Wojewódzkie Oddział Terenowy w Przemyśle/.

3. Źródła do dziejów parku

Słownik Geograficzny.... t.VII, s.310-311, 1886

Dwory nad Senem ?

/pozycji tej nie odnaleziono/

4. Właściciele.

W II poł. XIX wieku Bachórzec należał do Ludwika Zaręby Skrzyńskiego. Do rodziny tej należał aż do 1944 r.

Według Siarczyńskiego /rękopis Bibl.Ossolineum Nr.1826/ "nazywała się ta wieś dawniej Nieczujowem, a z powodu, że herb Nieczuja także nazywano Ozarzewiem /Ostrzewiem/ przemieniono nazwę dopóki nie ustalika się terazniejsza".

Nozdrzec zmieniał często właścicieli, posiadali go : 1/

- Rzeszowscy
- Tarnowscy
- Stanisław Stadnicki
- Katarzyna z Maciejowskich Wapowska /II poł.XVI w./
- Szpetowie
- Duninowie
- Wolscy
- Bukowscy
- Prekowie

1/ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Litwy t.VII, s.310-311, 1886 r.

II. Charakterystyka stanu istniejącego.

1. Układ przestrzenny

W układzie przestrzennym ogrodów czynnikiem ograniczającym ich rozwój przestrzenny był zamknięty obszar w obrębie fortyfikacji, częściowo zachowanych w postaci bastionów /ryc.3/ oraz fos i wysokiej skarpy nad brzegiem Sanu. Przed fortyfikacjami bark było zabudowy biologicznej tzn. rozplanowania ogrodów na obszarze tzw. esplondy. Niemniej z górnej krawędzi parku a zwłaszcza z obrzeży przyległych fortyfikacji oraz z pałacu otwierały się trzy osie /główne/ widokowe, najdalejsza na zalesione wzgórza po przeciwnej stronie Sanu, średnia na dolinę Sanu wraz z lustrem koryta rzeki i najbliższa na obszarze tzw. esplondy zajęta przez łąki kwietne. Obszary te do dzisiaj użytkowane są rolniczo i włączone zostały do strefy krajobrazowej. Bezpośrednio do wzgórza obronnego/oddzielonego fosą/ przylegał ośrodek gospodarczy nie zachowany obecnie. Na miejscu tym w latach 1945-1953 powstało centrum handlowo administracyjne. Wybudowane zostały nowe ciągi układu komunikacyjnego oraz teren zabudowany został przez parterowy typ budownictwa gospodarczego /magazyny, sklepy, składnice węgla, materiałów budowlanych, nawozów mineralnych itp./. Przedsięwzięcia te jak również wycięcie starodrzewia w 85% , następnie pojawienie się samosiewów na skarpie oraz w pobliżu założeń obronnych np. na bastionie zachodnio-południowym tj. w najbliższym otoczeniu św. Trójcy /ryc.3/ całkowicie zdeformowało układ przestrzenny o znaczeniu historycznym.

W układzie kompozycji roślinnych dominującym elementem pozostały tylko pojedyncze gatunki drzew /ryc.5 i 6/ lub okazałe drzewa rodzime np. pomnikowe lipy i jesiony w otoczeniu kaplicy św. Trójcy /ryc.4/ W parku zwłaszcza w połowie XIX w. oraz pod koniec XIX w. wysadzone w dużej ilości gatunki drzew obcego pochodzenia. W latach 60-tych obecnego stulecia wycięty został jeden z najokazalszych w Polsce

południowo wschodniej młorzęb japoński o obw. 380 cm. W tym samym okresie wycięto również okazały /ponad 400 cm obwodu/ platan klono-
listny, którego część korony widoczna jest jeszcze na rycinie 5
/niepewny powalony pień/

Przed fortyfikacjami a zwłaszcza w najbliższym otoczeniu pałacu /po-
- obu jego skrajach/ zachowały się pochylnie oraz schody służące do po-
- konywania różnic poziomych, przy zejściu ze skarpy do doliny Sanu.

Elementy te widoczne są na ryc.6 i 2 i wynikają one ze zróżnicowania
poziomu. Główny fronton pałacu /ryc.6/ przylega do płaskiego terenu
gdzie pierwotnie na osi tej rozplanowana była najważniejsza część
ogrodów. Tu też ostał się pojedynczy okaz młorzębu japońskiego o obw.
240 cm. Na ryc.2 przedstawiony został pałac od strony Sanu z uwidocz-
nionym zróżnicowaniem terenu na skarpie, fragmentem bastionowych za-
łożeń obronnych. Tu też poza otwartym przestrzennie krajobrazem na
rzekę nie było wcześniejszych kompozycji roślinnych.

Nie zachowały się fragmenty dawniejszego ogrodzenia. Obecnie założono
nowe ogrodzenia na małych odcinkach np. między parkiem a oficyną mie-
szkalną /szkołą/ z siatki metalowej. Poważne zniekształcenie terenów
najbliżej przylegających do pałacu nastąpiło w wyniku zlokalizowania
napowietrznych linii elektrycznych /ryc.5/.

2. Inwentaryzacja dendrologiczna.

Powierzchnia 3 ha

Pokrycie 20%

Typ gleby

Brzoza brodawkowata

Czeremcha zwyczajna

Dąb szypułkowy /P/

Grab zwyczajny

Grochodrzew

Grusza pospolita

Jesion wyniosły, p

Kasztanowiec biały

Klon jawor

Klon jesienolistny

Klon polny

Klon zwyczajny

Lipa drobnołistna

Lipa szerokolistna 700 cm, P

Mikerszb japoński 390 cm, U, 240 cm

Platan klonolistny 480 cm, U

Sosna wejmutka

Żywotnik zachodni

Gróg jednoszyjkowy

Kalina korslowa

Ligustr pospolity

Za drzewa pomniki uznać należy lipę szerokolistną, 3 dęby szypułkowe i 2 jesiony wyniosłe. W parku zachowała się bardzo mała liczba krzewów jak również drzew. Wycięte one zostały po 1947 roku.

3. Analiza zachowania układu zabytkowego

W poprzednich punktach wspomniano iż najważniejszym układem zachowanym współcześnie są bastionowe założenia obronne jako dominujący element pierwotnego układu o znaczeniu historycznym. Z układu kompozycji roślinnych zachowały się pojedyncze drzewa pochodzenia rodzimego - jako pomniki przyrody. Nadto kła sycystyczny pałac z 1843 r. /ryc.6 i 2/ kaplica św.Trójcy /ryc.3/ i była oficyna dworska, obecnie szkoła. Pewne znaczenie historyczne posiadają elementy rzeźby terenu zwłaszcza zachowane pochylnie i rampy na tarasie dolnym oraz w otoczeniu pałacu.

N o z d r z e c

Diagram wartości

1. Założenia przestrzenne zachowane	4
2. Założenia przestrzenne o znaczeniu historycznym	10
3. Założenia wodne istniejące	0
4. Założenia wodne o znaczeniu historycznym	6
5. Założenia ziemne o znaczeniu obronnym /zachowane/	3
6. Założenia ziemne o znaczeniu historycznym	8
7. Wartość krajobrazowa ogrodów	5
8. Otoczenie krajobrazowe ogrodów	10
9. Wartość zachowanego drzewostanu	6
10. Udział gatunków obcych	4
11. Zachowany układ kompozycji roślinnych o znac. historycz.	3
X 12. Dwory i inne budynki o znaczeniu historycz.-architekt.	4
13. Drzewa pomniki	4
14. Drzewa i inne gatunki o znaczeniu hodowlanym	3
15. Zachowany układ sieci drogowej	0
16. Czytelne ślady sieci drogowej	0
17. Zachowane ogrody użytkowe /warzywniki i sady owocowe/	0
18. Zachowany układ przestrzenny ogrodów warzywnych	0
19. Zachowane resztki leśne	1
20. Dąbrowy o pochodzeniu naturalnym	0
21. Związek z postaciami historycznymi	4
22. Adaptacja terenu pod nowe budownictwo	0
23. Rzeźba parkowa	0

Razem pkt.

75

4. Rola obiektu w krajobrazie

Z uwagi na silną urbanizację terenów przyległych do parku zwłaszcza w pobliżu szosy Dynów-Brzozów najbardziej wartościowym elementem układu krajobrazowego współczesnego jak również o znaczeniu historycznym jest teren przyległy do parku od strony koryta rzeki San i doliny rzeki oraz na obszarze tzw. esplondy. Obszar ten włączony został do strefy ochrony krajobrazowej. Obejmuje on przede wszystkim tereny użytkowane rolniczo, które powinny być zachowane w przyszłości, jako tzw. powierzchnie niezmienne.

III. Wnioski

1. Granice ochrony konserwatorskiej

a. Strefa ochrony konserwatorskiej zamieszczona została na ryc.7, obejmuje ona właściwą część parku /z wydzieleniem ośrodka Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska/ przedpole parku tj. tereny położone między korytem Sanu a parkiem, wysoki brzeg skarpy ze byłym ośrodkiem gospodarczym oraz tereny między potokiem a esplondą, Strefa ochrony ekologicznej /b/ pokrywa się również z granicą ochrony konserwatorskiej, należałoby tylko zwrócić baczniejszą uwagę na stałe odizolowanie parku właściwego od ośrodka gospodarczego zwłaszcza składowanie nawozów mineralnych. Z powodu uwalniania wód gruntowych zagrażają one poprzez wpływ soli biogennych roślinności na skarpach, drzew pomników w koronie fosy.

c. Strefa ochrony krajobrazowej zamieszczona została na ryc.7.

2

2. Park w granicach ścisłej ochrony konserwatorskiej wraz z pałacem i innymi elementami np. założeniami obronnymi, budowli architektonicznych /kaplica św.Trójcy/ wyłączony powinien być z użytkowania gos-

podarczego.

3. Wykonać pełny zakres dokumentacji tj. pomiarów sytuacyjno wysokościowych, inwentaryzacji dendrologicznej, studium historyczne oraz projekt techniczny rekonstrukcji ogrodów w/g stanu z początku XIX w. lub z przełomu XVII/XIX ww. Przeznaczenie obiektu na cele rekreacyjne przede wszystkim jako stolicy wodnej lub przeznaczenie na kolonie letnie. Obiekt w granicy ścisłej ochrony konserwatorskiej uznać należy za zabytkowy, nadto :

- drzewa zabytkowe uznać należy za pomniki przyrody
- obiekt zabezpieczyć przed przejazdami środkami mechanicznymi zwłaszcza w pobliżu miżorzębu japońskiego /ryc.6/
- drzewa pochodzące z samosiewu zwłaszcza na bastionie /ryc.3/ usunąć.
- zakazać zasypywania fos i innych założeń ziemnych o charakterze obronnym
- usunąć z terenu parku składnice materiałów budowlanych oraz nawozów mineralnych
- zaniechać niwelacji terenu, nadto zasypywania skarp w najbliższym otoczeniu dworu.
- park należy ogrodzić w całości, nadto od strony centrum handlowego wysadzić szpaler grabowy.

IV. Wykaz rycin i dokumentacja fotograficzna

Ryc.1 Nozdrzec. Połowa XIX w. przewys mapy katastralnej

Ryc.2 Nozdrzec 1973. Dwór, elewacja od strony Sanu, po obu skrzydłach pałacu zachowane fragmenty muru obronnego /w dole niewidoczne założenia wodne o charakterze obronnym - zniekształcone obecnie przez zbiorowiska zaroślowe/ nadto koryto rzeki San.

Ryc.3 Nozdrzec 1973. Kaplica św.Trójcy na narożnym bastionie zachodnim. Na skarpie nad murem a także w murze zbiorowiska zaroślowe pochodzące z zamosiewu.

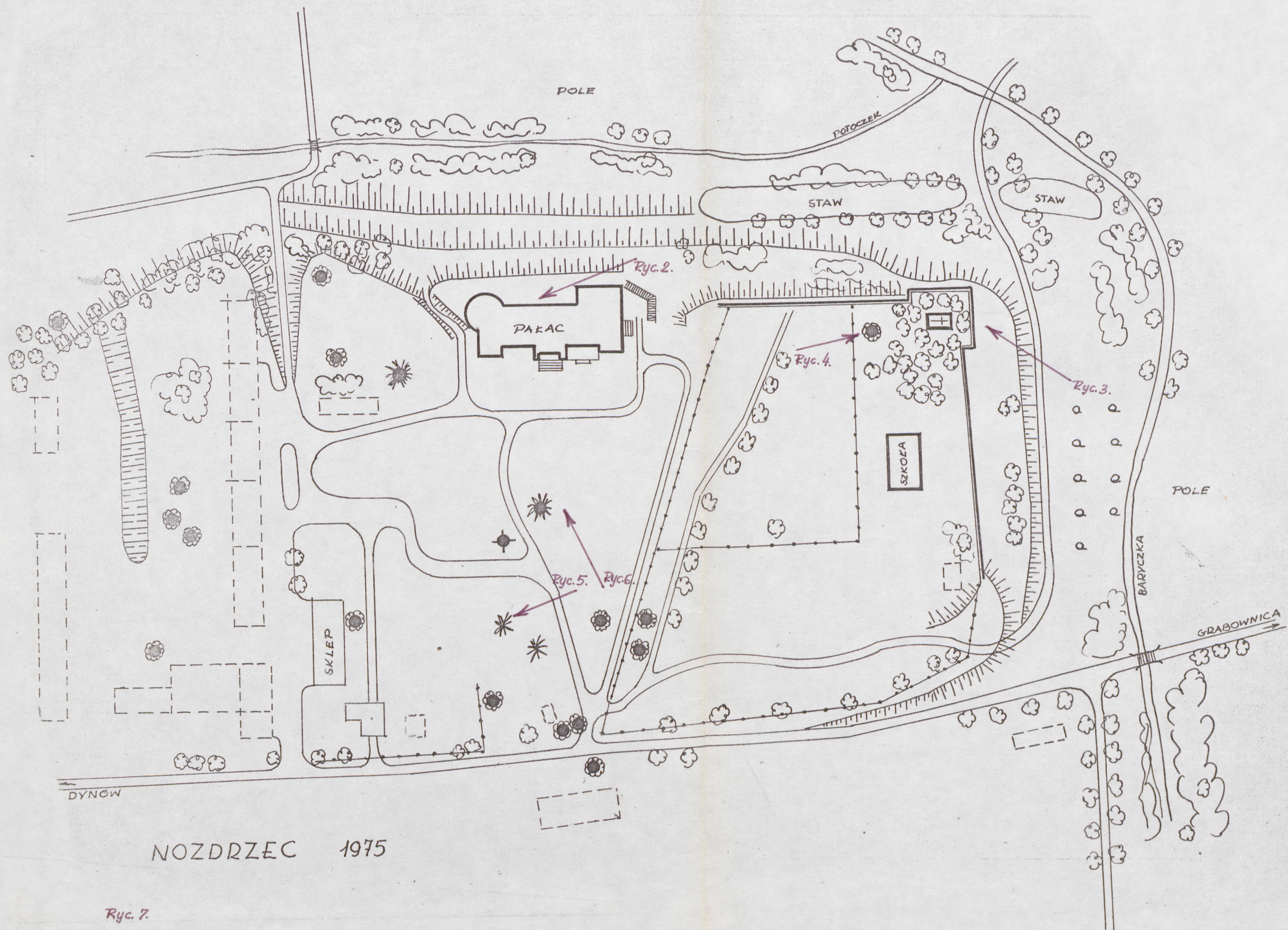
Ryc.4 Nozdrzec 1973. Najokazalsza lipa w parku rosnąca na narożnym bastionie zachodnim oraz okazałe jesiony /na pierwszym planie/ pomniki przyrody. Lipa szerokolistna o obw.700 cm.

Ryc.5 Nozdrzec 1973. Sosna wejmutka oraz niewłaściwie umiejscowiona linia elektryczna /pod koroną drzewa/. Na ziemi leży pień wyciętego w 1969 r. płatanu klonolistnego /średnica pnia 170 cm/ w głębi widoczne są nowe zabudowania ośrodka gospodarczego Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska /na obszarze parku właściwego/ oraz składnica nawozów mineralnych i wapna /bez opakowania/. Za budynkiem /w narożniku po lewej stronie/ fragment korony dębu szypułkowego - pomnika przyrody, rosnącego nad częściowo zasypaną fosą /ryc.5/

Ryc.6 Nozdrzec 1973. Dwór /fasada od frontonu/ po lewej stronie młórzęb japoński obw.240 cm, niewłaściwie przycięta korona oraz nie zagojone miejsca po cięciach. W głębi/w narożniku lewym biała linia/ widoczny biały pień wyciętego młórzębu o obw.380 cm. W miejscu tym stała jeszcze w latach 60-tych kuźnia dworska.

Ryc.7 Nozdrzec 1973. Granica ścisłej strefy ochrony konserwatorskiej oraz strefa ochrony krajobrazowej.

NOZDRZEC 1975

Ryc. 3

